

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

گروه حقوق خصوصی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی

عنوان:

بررسی تطبیقی مرور زمان دعاوی مدنی در فقه اسلامی و نظام های حقوقی ایران و افغانستان

استاد راهنما:

دکتر علی ساعت چی

استاد مشاور:

دکتر رضا معبودی

دانشجو:

علی احمد حکیمی

زمستان - ۱۴۰۰

صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد علی احمد حکیمی به شماره دانشجویی ۹۸۲۳۳۳۲۱۸۵ رشته حقوق خصوصی در ساعت ۱۸ روز چهارشنبه

موضوع: ۱۴۰۰/۱۲/۱۸ در محل دانشکده حقوق و علوم سیاسی و با عنوان

بررسی تطبیقی مرور زمان دعای مدنی در فقه اسلامی و نظام حقوقی ایران و افغانستان

با حضور اعضا کاندیدان ذیل برگزار گردید و بر اساس کیفیت پایان نامه و دستاورد های آن، ارزش دفاعیه و نحوه پاسخ به سؤالات، رای نهایی بیات داوران به شرح

ذیل اعلام گردید:

نمره پایان نامه به عدد ۱۸۲۰ به حروف: هجده و ^{بیست} درجه پایان نامه: --- ۱۸۲۰ ---

استاد(ان) راهنما و مشاور:

۱- استاد راهنما: دکتر علی ساجدی (استادیار گروه حقوق خصوصی دانشگاه فردوسی مشهد)

۲- استاد مشاور: دکتر رضا مسعودی نیشابوری (استادیار گروه حقوق خصوصی دانشگاه فردوسی مشهد)

بیات داوران:

۱- استاد داور: دکتر محمد علی جلدی (استادیار گروه حقوق خصوصی دانشگاه فردوسی مشهد)

۲- استاد داور: دکتر اعظم انصاری (استادیار گروه حقوق خصوصی دانشگاه فردوسی مشهد)

محل امضا
محل امضا
محل امضا
محل امضا

معاون پژوهش و فناوری دانشکده:

حسام قیامی

مدیر گروه:

دکتر رضا مسعودی

رئیس هیات تحکیمات تکلیفی:

دکتر محمد علی جلدی

اصالت نامه رساله / پایان نامه های دانشگاه فردوسی مشهد

نظر به اتمام تدوین رساله □ پایان نامه با عنوان (بررسی تطبیقی مرور زمان دعاوی مدنی در فقه اسلامی و نظام های حقوقی ایران و افغانستان) و کد ----- موارد ذیل را متعهد می شوم:

- این رساله/ پایان نامه و دستاوردهای آن حاصل پژوهش انجام شده اینجانب بوده و از صحت و اصالت برخوردار است.
- در استفاده از نتایج سایر پژوهش ها به مرجع مورد استفاده استناد شده است.
- کلیه حقوق مرتبط از این اثر شامل مستندات، مقاله، اختراع، دانش فنی، کتاب، نرم افزار، تجهیزات ساخته شده و ... متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد می باشد؛ دانشگاه می تواند نسبت به ثبت و نشر آن در هر قالبی، بدون نیاز به کسب اجازه از استادان راهنما و دانشجو و یا پرداخت حق الزحمه، اقدام نماید.
- هر نوع بهره برداری و انتشار دستاوردهای این اثر، واگذاری اطلاعات به دیگران یا چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این اثر بدون مجوز معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه ممنوع است.
- حقوق مادی و معنوی تمام افرادی که در به دست آمدن نتایج اثر تأثیرگذار بوده اند در بهره برداری و انتشار دستاوردهای آن رعایت می شود.
- در کلیه مراحل انجام این رساله/ پایان نامه، مفاد "منشور و موازین اخلاق پژوهش" رعایت شده و هیچ یک از مصادیق تخلفات پژوهشی مندرج در دستورالعمل "نحوه بررسی تخلفات پژوهشی" و قانون "پیشگیری و مقابله با تقلب در زمینه آثار علمی" رخ نداده است.

اینجانب با آگاهی از اینکه گزارش نهایی رساله/ پایان نامه در مرکز اطلاع رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه به عنوان سند رسمی بایگانی می گردد و مطابق ضوابط در دسترس مراجعان قرار می گیرد، متعهد می شوم که این گزارش نسخه نهایی بوده و پس از ارسال امکان هیچ گونه تغییری وجود نخواهد داشت.

دانشجو: علی احمد حکیمی

شماره دانشجویی: ۹۸۲۳۳۳۱۸۵

گروه: -----

تاریخ و امضا

رساله/ پایان نامه انجام شده توسط دانشجو مطابق آیین نامه ها و قوانین مصوب فوق الذکر با استفاده از ابزارهای موجود نظیر همانندجویی و سایر جستجوهای عمومی اینترنتی بررسی شد و مورد تایید اینجانبان می باشد

استاد راهنمای دوم: -----

مرتبه علمی: -----

دانشکده/ دانشگاه: -----

تاریخ و امضا

استاد راهنمای اول: -----

مرتبه علمی: -----

دانشکده/ دانشگاه: -----

سپهرتالین

تشکر و قدردانی

با حمد و سپاس از آن ذاتی که با لطف بی کرانش بر بنده حقیر توفیق عنایت نمود که مدتی از عمرم را در کنار کتاب و تحصیل دانش سپری نمایم. این امر بدست نمی آید مگر به توفیق از جانب آن ذات مهربان. همچنان جای دارد سپاسی داشته باشم از زحمات بی دریغانه اساتید گرانقدرم در دانشگاه فردوسی مشهد، علی الخصوص جناب آقای دکتر علی ساعتچی که با قبول زحمت همیشه و در همه حال در کنار بنده قرار داشتند و بنده را از راهنمایی های عالمانه خویش از راه دور بهره مند مینمودند. همچنان جای دارد که از استاد مهربان خویش جناب آقای دکتر معبودی نیز کمال قدردانی را به نسبت رهنمائی های خیرخواهانه شان، داشته باشم. از خداوند منان می طلبم تا همه این عزیزان در پناه عصمت خویش داشته باشد و این عزیزان را با توفیق بیشتر مستدام داشته و نیز از تمامی اساتید بزرگوار دوره تحصیل که از محضرشان کسب فیض نموده‌ام تشکری می‌نمایم.

چکیده

مرور زمان در اصل مسئله‌ای حقوقی است، اما ناظر به قضاء، یعنی در مرحله رسیدگی به دعوا و اصدار حکم مورد بررسی واقع می‌شود. اقامه دعوی نمودن در موعد مقرر آن بدون عذر، مرور زمان نامیده شده است.

از مطالعه تطبیقی نظام حقوقی ایران و افغانستان و دیدگاه فقهاء بر می‌آید که همه اتحاد نظر دارند بر این که حق با مرور زمان ساقط نمی‌شود. اما در مورد عدم استماع دعوی حقوقی در اثر مرور زمان در میان فقها و قانون گذار ایران و افغانستان اختلاف نظر های به چشم می‌خورد. چنانچه شورای نگهبان ایران، پیرامون مرور زمان دعاوی مدنی که مقرر می‌دارد پس از گذشتن مدت (۱۰ سال، ۲۰ سال، ۳ سال، ۱ سال و غیره) دعوا در دادگاه شنیده نمی‌شود، مغایر با موازین شرع تشخیص داده است. روی این منظور، برخی مواد پیرامون مرور زمان از قانون آیین دادرسی مدنی ایران، حذف گردیده است. ولی قانون گذار افغانستان با پیروی از فقه حنفی، مرور زمان مدنی را پذیرفته و مرور زمان را به سه قسم: مکسب حق، مسقط حق و مسقط حق اقامه دعوی تقسیم نموده و در قانون مدنی، فصل مشخصی را در این باب اختصاص داده است. در حوزه فقهی، در میان فقهای امامیه، دو دیدگاه، موافقین و مخالفین مرور زمان به چشم می‌خورند. در میان جمهور فقهای اهل سنت، همه قائل به استماع دعوی در همه شرایط می‌باشند، صرف امام ابو حنیفه میان این دو دسته - تقادم و عدم آن - تفاوت قائل شده و معتقد است که شارع - ولی امر - مکلف است که قضات را از استماع دعوی در بعضی احوال و با شرایط خاصی منع نماید.

کلید واژه: مرور زمان - مسقط - دعوی - مدنی - حقوق ایران - حقوق افغانستان

فهرست مطالب

مقدمه	۱
الف- بیان مسئله:	۱
ب- اهمیت و ضرورت تحقیق	۲
ج- سوالات تحقیق	۲
د- فرضیه‌های تحقیق	۳
ه- اهداف تحقیق	۳
ز- روش تحقیق	۵
ح) طرح تحقیق	۵
فصل نخست: مبادی نظری	۶
مبحث نخست: مفهوم مرور زمان	۷
گفتار نخست: تعریف مرور زمان	۷
گفتار دوم: تاریخچه مرور زمان	۸
مبحث دوم: مرور زمان مدنی و انواع آن	۱۲
گفتار نخست: تعریف مرور زمان مدنی	۱۳
گفتار دوم: انواع مرور زمان مدنی	۱۴
بند نخست: مرور زمان ایجاد کننده حق	۱۴
بند دوم: مرور زمان مسقط حق	۱۵
بند سوم: مرور زمان عدم استماع دعوی	۱۶
مبحث سوم: مبنای مرور زمان مدنی	۱۶

- گفتار نخست: استحکام روابط حقوقی ۱۷
- گفتار دوم: تسهیل کشف واقع در دعاوی ۱۸
- گفتار سوم: مرور زمان اماره اعراض ذی حق ۱۹
- مبحث چهارم: شرایط حاصل شدن مرور زمان مدنی مملک ۱۹**
- گفتار نخست: تصرف مالکانه ۱۹
- بند نخست: مالکانه بودن ۲۱
- بند دوم: مسالمت آمیز بودن ۲۲
- بند سوم: استمرار داشتن ۲۳
- بند چهارم: علنی بودن ۲۳
- گفتار دوم: سکوت مدعی حق ۲۴
- گفتار سوم: گذشت مدت مقرر شده قانونی ۲۵
- بند نخست: مرور زمان عادی ۲۵
- بند دوم: مرور زمان اختصاصی ۲۶
- بند سوم: تغییر مدت قانونی مرور زمان ۲۹
- بند چهارم: ابتدای مدت مرور زمان ۳۰
- بند پنجم: امکان ضمیمه نمودن تصرف ایادی سابق ۳۲
- مبحث پنجم: تعلیق مرور زمان مدنی ۳۳**
- گفتار نخست: تعریف تعلیق مرور زمان ۳۳
- گفتار دوم: فروض عدم شمول مرور زمان ۳۴
- بند نخست: عدم جریان مرور زمان بین زوج و زوجه ۳۴
- بند دوم: شامل نشدن مرور زمان نسبت به دعاوی ارث بین اخوه ۳۵

- بند سوم: عدم تملک پذیری اموال عامه بر اساس مرور زمان ۳۵
- گفتار سوم: جهات تعلیق مرور زمان ۳۷
- بند نخست: عدم اهلیت و حجر ۳۷
- بند دوم: زوجیت و قرابت ۳۸
- بند سوم: قوه قاهره (فورس ماژور) ۳۸
- مبحث ششم: انقطاع مرور زمان ۳۹**
- گفتار نخست: تعریف انقطاع مرور زمان ۳۹
- گفتار دوم: تفاوت انقطاع و تعلیق مرور زمان ۳۹
- گفتار سوم: عدم امکان تکرار انقطاع مرور زمان ۳۹
- گفتار چهارم: انواع انقطاع مرور زمان ۴۰
- بند نخست: انقطاع حقیقی ۴۰
- بند دوم: انقطاع قانونی ۴۱
- بند سوم: موارد انقطاع قانونی ۴۱
- گفتار پنجم: حصول مرور زمان پس از انقطاع ۴۳
- فصل دوم: مرور زمان در فقه ۴۴**
- مبحث نخست: مرور زمان در فقه امامیه ۴۵**
- گفتار نخست: دیدگاه موافقین مرور زمان ۴۵
- گفتار دوم: نظرات مخالفین مرور زمان ۴۹
- بند نخست: روایات ۵۰
- بند دوم: فتاوی فقهی ۵۰

۵۱	مبحث دوم: مرور زمان در فقه عامه
۵۳	گفتار نخست: مذهب حنفی
۵۴	گفتار دوم: مذهب شافعی
۵۴	گفتار سوم: مذهب مالکی
۵۵	گفتار چهارم: مذهب حنبلی
۵۵	مبحث سوم: مرور زمان و قواعد فقهی
۵۵	گفتار نخست: قاعده اعراض
۵۶	بند نخست: تعریف قاعده
۵۶	بند دوم: مستند قاعده
۵۷	گفتار دوم: قاعده اسقاط و ابراء
۵۸	گفتار سوم: قاعده حیازت
۵۹	گفتار چهارم: قاعده حکم حکومتی
۶۱	گفتار پنجم: ظاهر حال
۶۲	گفتار ششم: استحسان
۶۳	گفتار هفتم: قاعده عقلی و ضرورت نظام اجتماعی
۶۵	فصل سوم: مرور زمان در حقوق موضوعه
۶۶	مبحث نخست: مرور زمان در نظام حقوقی ایران
۶۶	گفتار نخست: نظریه شورای نگهبان درباره مرور زمان
۷۰	گفتار دوم: مرور زمان در قوانین ایران
۷۱	گفتار سوم: مصادیق مرور زمان مدنی در قوانین ایران

- ۷۱ بند نخست: قانون آئین دادرسی مدنی
- ۷۲ بند دوم: قانون مدنی
- ۷۳ بند سوم: قانون امور حسبی
- ۷۴ بند چهارم: قانون تجارت
- ۷۴ مبحث دوم: مرور زمان مدنی از دیدگاه نظام حقوقی افغانستان**
- ۷۵ گفتار نخست: انواع مرور زمان در قانون مدنی افغانستان
- ۷۵ بند نخست: مرور زمان مکسب حق ماهوی
- ۷۵ بند دوم: مرور زمان مسقط حق ماهوی
- ۷۶ بند سوم: مرور زمان اسقاط حق اقامه دعوی
- ۷۸ گفتار دوم: مدت مرور زمان
- ۷۸ بند نخست: قاعده عمومی مدت مرور زمان
- ۷۹ بند دوم: مدت مرور زمان در برخی موارد منصوصه
- ۸۱ گفتار سوم: زمان آغاز مرور زمان
- ۸۱ بند دوم: آغاز مرور زمان موارد خاص
- ۸۲ گفتار چهارم: کیفیت محاسبه مرور زمان
- ۸۳ گفتار پنجم: کیفیت اعمال مرور زمان
- ۸۳ گفتار ششم: آثار مرور زمان
- ۸۴ گفتار هفتم: مرور زمان مبتنی بر اعدار شرعی
- ۸۵ بند نخست: فاقد اهلیت بودن خواهان
- ۸۶ بند دوم: ایجاب مدت سفر توسط خواهان
- ۸۶ بند سوم: مفلس بودن خواننده

نتیجه‌گیری ۸۷

منابع: ۹۰

الف: منابع فارسی ۹۰

ب: منابع عربی ۹۱

مقدمه

الف - بیان مسئله:

افزایش جمعیت و پیچیدگی روابط انسانها در عصر کنونی، تنوع و تعدد دعاوی را باعث شده است. این پیچیدگی ها و تنوع و کثرت اختلافات و دعاوی، اقتضاء میکند که تدابیر متناسبی در قوانین و مقررات سیستم های قضائی کشورها، به عنوان مهمترین مرجع رسیدگی به دعاوی و حل و فصل اختلافات، بمنظور کار آمدی بیشتر قوانین و رسیدگی بهتر به دعاوی، اندیشیده شود. از جمله مفاهیم حقوقی که در عصر جدید مورد توجه ویژه حقوقدانان قرار گرفته و در قوانین کشور های مختلف، باب جداگانه را بخود اختصاص داده است، قاعده مرور زمان میباشد که بمنظور حفظ آرامش و نظم عمومی، تثبیت روابط حقوقی، تسهیل رسیدگی به دعاوی و کم کردن از حجم کاری محاکم، در نظر گرفته میشود.

یقیناً ظرف زمان منشاء تاثیراتی در عالم حقوق است که فقها همانند حقوقدانها نه تنها که منکر آن نگردیده اند بلکه نقش تعیین کننده ای برای آن در راجع به حقوق اشخاص قائل اند. تعریفی کلی که میتوان از مرور زمان داشت عبارت است از گذشتن مدتی که بموجب قانون بعد از انقضای آن مدت، دعوا قابل سمع نمی باشد. امروزه مرور زمان در ادبیات حقوقی جهان رشد نموده و دارای یک سلسله ارکانی شناخته شده است و هر نظام حقوقی به تناسب، برای اجرای آن، شرط ها و قیدهای تعیین نموده است. اما یقیناً مرور زمان به این معنی است که بعد از مدت نسبتاً زیادی، ذینفع، حق رجوع به قوه حاکمیت دولتی را برای کسب یا اعمال حق خود از دست خواهد داد. با این حال، در مورد فلسفه و اساس وجودی مرور زمان، دلایلی ذکر گردیده است چنانچه برخی دنبال پاسخ و رد این دلایل بر آمده اند: رسیدگی به دعوای قدیمی و مدنی که ادعای آن ها مدتی است مسکوت مانده، برای قاضی دشوار می باشد و دخول در آن به آسایش و نظم عمومی خلل ایجاد می کند و به همین دلیل اجرای قاعده مرور زمان، مانع رسیدگی به دعاوی کهنه و قدیمی گردیده و با وضع چنین قاعده ای، محدودیتی در مقابل دعاوی کهنه و پوسیده ایجاد شده است. نتیجتاً مرور زمان وقتی مانع رسیدگی می گردد که به اساس قانون باشد و برعلاوه، یک طرف دعوی به آن استناد نماید. در این پژوهش سعی میشود که مرور زمان بعنوان یکی از

مهمترین مباحث فقهی و حقوقی از منظر فقه اسلامی و نظام های حقوقی ایران و افغانستان بررسی شود. تا آگاهی خوانندگان نسبت به ابعاد فقهی و حقوقی مرور زمان در نظام های حقوقی دو کشور، افزایش یابد. افزون بر آن، نقاط مشترک و افتراق دو نظام حقوقی و فقه اسلامی مشخص شود و همچنان نقاط ضعف و قوت آنها بیان گردیده و برای رفع مشکلات موجود طرز العمل اصولی و مطابق با وضعیت اجتماعی و فرهنگی هر دو کشور ارائه گردد.

ب- اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت بررسی مرور زمان دعاوی مدنی، به این سبب است که فقه اگر بخواهد در گذر پرشتاب روابط جدید و مصادیق برخاسته از آن، از جمله تراکم دعاوی درست و متقن گذر کند، نمیتواند راهی بی اعتنا به وضعیت های روابط اجتماعی برگزیند و از پاسخ گویی دقیق به موضوع مهمی هم چون مرور زمان سرباز زند. از اینرو بحث مرور زمان یکی از مسائل مهم فقهی و حقوقی است که اجراء یا عدم اجراء آن، تاثیر بسزایی در دادرسی مدنی دارد و این مهم از نگاه ژرف قانونگذار دور نمانده است. از طرف دیگر با توجه به این که مرور زمان در ارتباط با حقوق افراد است، پذیرفتن یا نپذیرفتن آن میتواند لطماتی به حقوق افراد وارد نموده یا بعکس از آن حمایت کند. بنابراین مسئله مرور زمان از اهمیت خاصی برخوردار بوده و هر نظام حقوقی و قضایی لزوماً از ارائه دلایل عاقلانه در نفی یا اثبات آن است. بنابراین لازم است بررسی دقیق تری راجع به این مسئله صورت گیرد. از آنجائیکه در حوزه مرور زمان در جامعه علی الخصوص کشور افغانستان کمتر آثار تحقیقی و معلوماتی تحریر و مورد استفاده قرار گرفته، بناءً تحریر پژوهش تحقیقی در این مورد می تواند نقش خوبی در راستای تبیین یکی از مسائل آیین دادرسی قرار گیرد. مضافاً اینکه نیاز است تا جامعه علی الخصوص طرفین دعوی در راستای فهم و درک سایر حقوق و تکالیف خویش در قبال مسئله مرور زمان نیز دقت و اهتمام لازم را در نظر داشته باشند.

ج- سوالات تحقیق

سوالات اصلی تحقیق: سوالاتی که باید به پاسخگویی آنها پرداخت تا به نتیجه اطمینان بخشی دست یافت به شرح ذیل میباشد:

الف: آیا سقوط حق در اثر مرور زمان، مخالف فقه امامیه و فقه عامه است یا خیر؟

ب: دیدگاه قانونگذاران ایران و افغانستان پیرامون مرور زمان مدنی چیست؟

ج: مصلحت و حکمت وجودی مرور زمان در فقه عامه چیست؟

د- فرضیه‌های تحقیق

الف: مرور زمان شرعا مسقط حق نیست زیرا بدون سبب شرعی نمیتوان مال دیگری را اخذ نمود. اما از دید شرعی مرور زمان در صورت انکار مدعی علیه، مانع سماع دعوی نزد محکمه میشود. البته میان فقهای عظام نیز در این خصوص اختلاف نظر های است.

ب: اصولا مرور زمان عادی در حقوق مدنی افغانستان، مدت پانزده سال است. ماده (۹۶۵) قانون مدنی افغانستان تصریح میدارد که حق به مرور زمان ساقط نمی گردد. شورای نگهبان ایران با استناد به اطلاق اصل چهارم قانون اساسی ایران، مرور زمان مدنی را با اکثریت آرای فقهای شورا، مخالف با اصول شرع اعلام نمود.

ج: با کنار گذاشتن قاعده مرور زمان، بسیاری از دعوا های کهنه و قدیمی که شامل مرور زمان بوده اند، مجددا از سوی مدعیان احیاء گردیده و این امر موجب تشویش خاطر جامعه و افزایش پرونده ها شد. در حالیکه مرور زمان درواقع، عاملی بمنظور کاهش تراکم پرونده ها است.

ه- اهداف تحقیق

یقینا که هر تحقیقی دارای اهداف مشخصی است که این پژوهش نیز حاوی اهداف ذیل میباشد:

الف: تبیین ماهیت مرور زمان

ب: مطالعه و بررسی مرور زمان دعاوی مدنی در فقه اسلامی و دو نظام حقوقی ایران و افغانستان

ج: تبیین تفاوت های احکام مرور زمان مدنی در فقه اسلامی و دو نظام حقوقی ایران و افغانستان.

و- پیشینه تحقیق

چنانچه قبلا اشاره گردیده در راستای بحث مرور زمان، علی الخصوص مرور زمان دعوی مدنی در افغانستان کمتر رساله یا پژوهشی تدوین و مورد استفاده قرار گرفته یا احیانا تحریر نگردیده است. چنانچه (عبدالله، نظام الدین، شرح قانون مدنی افغانستان) در بحث مرور زمان دیدگاه قانون گذار افغانستان را این گونه بیان نموده: هرگاه بالای یک حق مدت معینی قانونی سپری شود، اصل حق در نزد مالک باقی می ماند، اما نمی تواند پس از انقضای مدت معینه قانونی آن را درخواست کند. فقره اول ماده (۹۶۵) قانون مدنی در این زمینه اعلام می دارد که: (حق به مرور زمان ساقط نمی گردد). پس، هرگاه کسی که ملک وی توسط دیگری تصرف شود در طی مدت معینه قانونی بر علیه متصرف اقامه دعوی نکند دعوی وی بعد از سپری شدن مدت معینه قابل سمع نمی باشد. فقره دوم ماده (۹۶۵) ق.م.ا. در این باره حکم می کند: (دعوی درخواست حق بنابر هر دلیلی که باشد، علیه منکر پس از مرور ۱۵ سال با در نظر داشت احکام خاص آن استماع نمی گردد). بنابراین، بنده نیز قصد دارم تا در روشنی احکام قانون مدنی افغانستان، مسئله مرور زمان را که هرگاه بالای یک حق مدت معین قانونی سپری شود، اصل حق نزد مالک باقی می ماند، اما نمی تواند پس از انقضاء مدت معین قانونی آن را درخواست نماید را تبیین نمایم. در مجموع دیدگاه قانون گذار افغانستان پیرامون مرور زمان مدنی، با این نظریه آقای عبدالله انعکاس یافته است.

در نظام حقوقی ایران نیز آقای (دفتری، متین، آیین دادرسی مدنی) بعد از تعریف مرور زمان این گونه می نویسد (ما به هیچوجه نمی گوئیم که گذشتن زمان مملک یا مسقط حق است یعنی واقعا غاصب را ذیحق و مدیون را بری الذمه می نماید ما فقط می گوئیم بعد از یک مدتی دعوی کهنه می شود و قابل استماع نیست. ما کاری به واقع نداریم اساسا قضاوت آن اندازه که مامور فصل خصومت و حفظ نظم و جلوگیری از اختلال صلح و صفا است مامور احراز واقع نیست و تفکیک حق از باطل به طور مطلق بسا از قدرت آدمی خارج و از خصایص مقام الوهیت است.) همچنان آقای (دیلمی، احمد. (۱۳۸۴). مرور زمان بررسی فقهی و حقوقی) با بررسی همه جانبه مرور زمان در نظام حقوقی ایران با ذکر ماده (۷۳۱) قانون آیین دادرسی مدنی سابق ایران، مرور زمان را این گونه تعریف می کند: (مرور زمان عبارت از سپری شدن زمانی است که به موجب قانون بعد از انقضای آن زمان دعوا قابل سمع نمی گردد). در این تعریف،

از این که سپری شدن زمان مملک یا مسقط حق است و البته غضب کننده را حق دار و مدیون را بری الذمه می‌نماید، حرفی به میان نیامده است. بلکه گفته شده که بعد از سپری شدن مدتی، دعوا قدیمی میگردد و در دادگاه شینیده نمی‌شود. قانون‌گذار ایرانی با علم و آگاهی از ماهیت و کارکرد حقوقی مرور زمان مملک و مسقط در حقوق خارجی، و حداقل در جهت کاهش شدت مخالفت محتمل این قاعده با اصول اسلام، مرور زمان را از جایگاه یک عنصر و علت کاشف از حق و واقع، به عنصری معین‌کننده در فصل خصومت پایین آورده است و مصلحت فصل خصومت را بر رسالت قاضی در کشف واقع برتری داده است.) بنده در این راستا نیز قصد دارم تا با مطالعه دیدگاه‌های قانون‌گذار و نویسندگان ایران را جمع‌آوری نموده و در اینجا به رشته تحریر در آورم.

در حوزه فقه اسلامی نیز فقهای در کتب خویش از جمله: الزحیلی، وهبه فقه الاسلامی و ادلته، و همچنان: خراسانی، محمد کاظم، کفایه الاصول و دیگر کتاب‌ها نظراتی پیرامون اصول و مبانی تقادم یا مرور زمان دارند که به جایش توضیح خواهم داد که وجوه اشتراک و افتراق نظرات این علماء چگونه می‌باشد. امید است این پژوهش بتواند حد اقل گامی باشد هرچند کوچک در راستای تبیین یکی از مسائل مهم فقهی و حقوقی تا مردم و جامعه در حوزه دادرسی مدنی از آن بهره‌مند گردند.

ز- روش تحقیق

تحقیق حاضر، یک تحقیق توصیفی تحلیلی است که ابتداء وقایع موجود را در خصوص مرور زمان توصیف، و سپس به گونه تطبیقی به تحلیل آن می‌پردازد. روش گردآوری مطالب بصورت کتابخانه‌ای بوده است.

ح) طرح تحقیق

محتویات این پایان‌نامه، مشمول سه فصل می‌باشد و خواننده گرامی قادر خواهد بود تا کلیات مرور زمان را که شامل تعاریف و تاریخچه مرور زمان می‌باشد را در فصل اول و بررسی دیدگاه فقه اسلامی پیرامون این بحث را در فصل دوم و در نهایت بررسی و دیدگاه نظام‌های حقوقی ایران و افغانستان را در فصل سوم، مورد مطالعه قرار دهد.

فصل نخست

مبادی نظری

مبحث نخست: مفهوم مرور زمان

در این مبحث در آغاز پیرامون واژه و تعریف اصطلاحی مرور زمان مطالبی بیان خواهد گردید. به تعقیب آن، تاریخچه مرور زمان در ادوار متمادی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

گفتار نخست: تعریف مرور زمان

مرور زمان در فرهنگ حقوقی عرب، بیشتر تحت عنوان (التقادم) و بعضاً (مرور الزمن) یا (مضى المده) بیان گردیده است. (جیرار کورنور، ۱۹۹۴، ۱، ۵۲۹_۵۳۰) نزد حقوق دانان کشور انگلیس، مشهور ترین نام آن (Prescription) است، اگرچه با اصطلاح (Limitation) و (Lapse of time) نیز بیان می‌شود. (فرهنگ حقوقی آکسفورد، ۲۰۰۶، ۳۵۰) و مشهور ترین مترادف آن در فرهنگ حقوقی فرانسه (La prescription) است. (وهب، ۱۹۶۳، ۲۴۳) مرور زمان در لغت به معنی سپری شدن زمان است و در اصطلاح عبارت از گذشت زمانی که مدیون و یا غاصب و یا ذوالید عقاری با استفاده از مزایای قانونی آن و با ایراد در نزد قاضی در فرصت قانونی برابر طلبکار و صاحب حق و یا مالک حقیقی باعث سقوط حق ذی حق و یا موجب تملیک (یا تملک) حق وی می‌گردد. (شفائی، ۱۳۴۵، ۲۵) دکتر سنهوری در الوسیط مرور زمان را چنین تعریف نموده است: مرور زمان که در فقه آن را (التقادم) می‌گویند. از دو کلمه مرور بمعنی گذشت و گذشتن، رفتن و گذر کردن و زمان به معنی وقت، هنگام، مدت، ساعت، عصر و دوران است. (دانش کیا، ۱۳۸۲، ۱۵)

بنابراین، مرور زمان اصولاً یکی از مباحث عمده و اساسی اصول محاکمات (آئین دادرسی) است و بیشتر در این گونه منابع بررسی می‌شود، و به علت اینکه آثار فراوان و حیاتی آن در روابط حقوقی افراد، از اهمیت خاصی در حوزه حقوقی و قضائی برخوردار است. چنانچه بر اساس این نظریه، فردی که نسبت به مالی دعوایی دارد، اگر چه حقی هم داشته باشد، زمانیکه در موعد مقرر آن برای مرور زمان اقدام به بدست آوردن آن نکند، دادگاه از استماع و رسیدگی به همچو دعوایی اجتناب خواهد نمود. از جانب دیگر شخصی که مالی را در تصرف خویش دارد و از امکان تصرف در عین و منافع آن برخوردار می‌باشد، بعد از مرور زمان معینی از مبدأ این تصرف، و عدم اقامه دعوی از جانب مدعی احتمالی، دعوایی